

"בוא אלינו לים"

חלק ראשון

לשון מלחמה

אונייה

עם עבדי חורם אחת לשלוש שנים תבואנה אֲנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ נִשְׁאוֹת זָהָב וְנֶחֱסֶף שְׁנֵהָבִים וְקוֹפִים וְתוֹכִיִּים" (**דברי הימים ב'**, ט: 21). מידע מפורט יותר על תפקידיהן של האוניות ניתן לקבל בפרק "הימי" ביותר במקרא - פרק כז **ביחזקאל** - אחד מסדרת פרקים על צור. צור הייתה מעצמה ימית, כפי שידוע גם מן ההיסטוריה על הפניקים. יש הסבורים כי הם היו יורדי הים הטובים ביותר בתקופתם. בשנות ה-50 במאה ה-20 היו שטענו שהם הגיעו עד ברזיל שבדרום אמריקה, אך הדברים הופרכו עד מהרה. במקרא לא מוזכר כלל שימוש צבאי באוניות. יש בידינו ידיעות מעטות מתעודות אשוריות על ציים אשוריים ובבליים בנהר הפרת ובנהר החידקל. את הצי הגדול ביותר בנו האשורים במלחמתם בבני עילם שישבו באזור שפך החידקל, ובו שירתו

המילה אונייה מופיעה במקרא למעלה מ-30 פעמים, בעיקר בצורת הרבים אוניות. משמעות המילה לא השתנתה מימי המקרא ועד ימינו. בספר **יונה** נאמר: "וַיִּקֶם יוֹנָה לְבָרֵךְ תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּרָד יָפוֹ וַיִּמָּצֵא אֹנִיָּה בָּאָה תַּרְשִׁישׁ וַיֵּתֶן שְׂכָרָהּ וַיֵּרָד בָּהּ לְבֹאֹ עִמָּהֶם תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה" (**יונה**, א: 3). הצירוף הנפוץ ביותר הוא "אוניות תרשיש". רש"י פירש את המילה תרשיש "שם ים ששמו תרשיש" (**ישעיה**, ב: 16). כמו כן מופיע הצירוף "אֲנִיּוֹת סוּחַר" (**משלי**, לא: 14). צירוף נוסף הוא "חוף אניות" (**בראשית**, מט: 13), ואותו מפרש רש"י - נמל.

מה נשאו האוניות האלה? על סוגי המשאות שלהן ניתן ללמוד בין היתר מספר **דברי הימים ב'**: "כִּי-אֲנִיּוֹת לְמֶלֶךְ הַלְכוֹת תַּרְשִׁישׁ

חיל הים

במבט ראשון נראה שהמושג הזה מודרני ושייך למאה ה-20, אך המושג חיל הים מופיע כבר במקרא: "הַתִּיטָבִי מֵנָא אֲמֹן הַיִּשְׁבָּה בְּיָאֲרִים מִיָּם סָבִיב לָהּ אֲשֶׁר-חֵיל יָם מִיָּם חוֹמָתָה" (**נחום**, ג: 8). מובן שהמשמעות של המושג שונה מזו של היום. בנבואה הקשה הזאת פנה הנביא אל נינווה, בירת אשור, שתושביה האמינו שחומות יוכלו להגן עליה, ואמר להם שכפי שהיאור לא הגן על מצרים, כך לא הים ולא המים לא יגנו על אשור כאשר תכבוש אותה בבל.

חבלי הלידה של השם הזה בצבא נמשכו תשעה חודשים. עם הקמתו ב-17 במרס 1948 לא נקרא הכוח הימי "חיל הים" אלא "השירות הימי". השם נקבע על-פי הניסוח של דוד בן גוריון במכתב תשובה מאותו היום לישראל גלילי, ראש המטה הארצי של ה"הגנה", על הצורך בכוח ימי שאותו כינה בן גוריון "שירות ימי". בסוף אותה השנה שונה השם ל"חיל הים". השם הזה מופיע לראשונה בהערה ביומנו של בן גוריון מ-31 באוגוסט 1948, שבו הוא קבע שיש לחייל את עובדי המוסד לעלייה ב' (שהיה שייך לפל"ם) כך שיהפכו למחלקה בחיל הים.

המשמעות של השם בצה"ל אפוא לא השתנתה הרבה לעומת התנ"ך, אלא התרחבה לכוח צבאי - על-פי השימוש במילה force בשפות לועזיות, כאשר חיל הוא כוח.

יונה הנביא בורח (גוסטב דורה). "וַיִּקֶם יוֹנָה לְבָרֵךְ תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּרָד יָפוֹ וַיִּמָּצֵא אֹנִיָּה בָּאָה תַּרְשִׁישׁ וַיֵּתֶן שְׂכָרָהּ וַיֵּרָד בָּהּ לְבֹאֹ עִמָּהֶם תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה"

מלחים פניקים וקפריסאים. הצי הזה היה מורכב לא מאוניות, אלא מסירות גדולות עשויות מעור חיות. הסירות הובילו לקרב קבוצות של חיילים רגלים. המילה אונייה אינה מופיעה כלל בלשון חז"ל, והם עשו שימוש במילה המקבילה שלה - ספינה. ואולם בלשון הפייטנים זו הייתה המילה הרגילה לכלי השיט, ומאוחר יותר היא הייתה נפוצה מאוד אצל סופרי ההשכלה, וכמובן - בימינו.

אני

ליד המילה אונייה נמצאת במקרא צורה נוספת שלה - אני - שאינה עוד בשימוש היום. מבחינת הדקדוק היא צורת היחיד זכר של אונייה, המשמש לעתים קרובות במקרא לשם קיבוצי ברבים. וכך אכן מפרשים אותה בדרך כלל במקרא. הנביא ישעיהו הגדיר את המילה בתקבולת: "כִּי אִם־שָׁם אֲדִיר יְהוָה לָנוּ מְקוֹם־נְהָרִים יֵאָרִים רַחֲבֵי יָדַיִם בְּלִתְגָלֶךָ בּוֹ אֲנִי־שֵׁיט וְצִי אֲדִיר לֹא יַעֲבִירֵנוּ" (ישעיה, לג: 21). צי אדיר מקביל לאני שיט, כלומר, אני פירושו קבוצת אוניות, צי. הפרשנים המסורתיים רואים במילה הזאת צורת יחיד של אונייה על-פי הפסוק **במלכים א'**: "כִּי אֲנִי תַרְשִׁישׁ לְמַלְךְ בָּיָם עִם אֲנִי חִיקָם אַחַת לְשֹׁלֶשׁ שָׁנִים תָּבוֹא אֲנִי תַרְשִׁישׁ נִשְׁאֵת זָהָב וְכָסֶף שְׁנֵהָבִים וְקָפִים וְתַפְיִים" (מלכים א', י: 22). במקרה הזה אני תרשיש נושאת מטען, והיא בצורת יחיד.

ספינה

המילה נגזרת מן השורש ספן. אחת המשמעויות שלה במקרא ובלשון חז"ל היא "טמון, נסתר, מקוֹרֶה, מכוסה ב'סיפון'". כך בברכת משה על גד: "וַיֵּרָא רֹאשִׁית לוֹ כִּי־שָׁם חָלַקְתָּ מִחֶקֶק סָפוֹן" (דברים, לג: 21). רש"י אמר: "אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר לא ידע איש את קבורתו". כאמור, המשמעות הרגילה היא מקורה ממש, כגון: "וְאִוְלָם הִכְסָא אֲשֶׁר יִשְׁפֹּט־שָׁם אֶלֶם הַמִּשְׁפָּט עֲשֵׂה וְסָפוֹן בְּאֶרֶץ מִהַקְרָע עַד־הַקְרָע" (מלכים א', ז: 7). רש"י אמר: "מסכך הגג בארזים". זאת המשמעות גם באמרה הידועה שמקורה בספר חגי: "הַעַת לָכֶם אֶתֶם לְשִׁבַּת בְּבִיתְכֶם סָפוֹנִים וְהַיְתִיתָ הַזֶּה חֶרֶב" (חגי, א: 4). רש"י אמר: "מכוסים בנסרי ארזים".

המילה "סיפון" מופיעה כבר בספר **מלכים א'** במשמעות של "קורה" (**מלכים א'**, ו: 15), לפי רד"ק ואחרים. מכאן ועד הספינה המרחק

קצר מאוד: מן היבשה לים.

המילה "ספינה" מופיעה במקרא פעם אחת ויחידה - בספר **יונה**: "וַיִּזְנֶה יְהוָה אֶל־יֶרֶכְתִּי הַסְּפִינָה וַיִּשְׁכַּב וַיִּכְרָם" (**יונה**, א: 5). לעומת זאת, היא המילה הרגילה בלשון חז"ל לאונייה - מילה שבה לא עשו שימוש. המדובר אפוא בשתי מילים נרדפות לחלוטין. ואמנם מגדיר מנחם בן סרוק (המאה ה-10 לספירה) ב"מחברת" שלו בפירוש לפסוק הזה: "ספינה ואניה ענין אחד הם". מאוחר יותר המילה פחות נפוצה לעומת המילה המקראית "אנייה".

כיום יש ניסיונות להבחין בין המשמעויות של שתי המילים, אבל נראה שההצלחה מוגבלת מאוד. אצל אבן שושן ההגדרה זהה לחלוטין. על-פי ההגדרה של מילון "מלוג", בעקבות ויקיפדיה, ספינה היא כלי שיט קטן יותר מאונייה. בצירופים המופיעים במילון אבן שושן אפשר להחליף תמיד את המילה אונייה במילה ספינה: אוניית דגל, אוניית מנוע, אוניית מפרש, אוניית נוסעים וכדומה. לעומת זאת, את הצירופים של המילה ספינה אין תמיד אפשרות להחליף במילה אונייה: ספינת אוויר, ספינת חלל, ספינת המדבר. אולי ההבחנה היא שכיום האונייה היא בים בלבד, והספינה יכולה להיות גם באוויר וביבשה.

מלח

לכאורה נראה שהמילה מלח נגזרת מ"מלח" כיוון שהיא קשורה לים, ואולם היא מילה שאולה בעברית. זו אפילו לא מילה שמית, והיא שייכת למילים המקראיות שנשאלו משפות לא שמיות שבסביבה. המילה מלח היא שומרית - שפת העם השומרי המפואר שישב במסופוטמיה לפני הבבלים והאשורים, וחלקו במקביל להם. בידינו אלפי לוחות שומריים שנכתבו במשך כמה אלפי שנים, ולשונם ידועה לנו היטב. לשומרים מיוחסות כמה מן ההמצאות הגדולות של האנושות: הכתב שלהם הוא הראשון המוכר לנו, הם

פיתחו את מערכת ההשקיה הראשונה ואת מושג העיר. הם המציאו את הגלגל ואת המשקה בירה, את חלוקת היום והלילה ל-12 שעות כל אחד, ואת 60 השניות והדקות. כמו כן הם המציאו את שמות המזלות וההורוסקופ. השומרים בנו את החומה הראשונה נגד אויבים ומהגרים (אלפיים שנים לפני הסינים) ועוד.

השפה דומה לסינית, והיא מורכבת ממילים בסיסיות בנות הברה אחת, המצטרפות יחד למילים מורכבות יותר. כך המילה מלח מורכבת משתי מילים: ma.lah שפירושו "איש המים". השומרית השפיעה מאוד על השפה האכדית (שפתם של האשורים והבבלים). האכדית שאלה ממנה מילים רבות, בין היתר מלח. משם עברה המילה לשפות שמיות אחרות: ארמית, עברית וערבית. במקרא מופיעות מילים שומריות נוספות, בהן ביתן וטפסר.

המילה נמצאת במקרא פעמיים בלבד, והיא ידועה לנו כבר ממגילות ים המלח. היא אינה קיימת כלל בלשון חז"ל, אבל נעשה בה שימוש רב למדי על-ידי הפייטנים וסופרי ההשכלה. הסופר שהשתמש יותר מכל האחרים במילה הוא מנדלי מוכר ספרים.

ספן

המילה "ספן" החליפה את המילה "מלח" בלשון חז"ל. היא נגזרת כמובן מן המילה "ספינה", וכך מסבירים אותה המילונים המדעיים, כגון מילון Jastrow. זו מילה נדירה, ולמעשה מופיעה בלשון חז"ל פעם אחת ויחידה, ושאר המקרים הם חזרה על המשפט הזה: "אין נותנים לא לבייר ולא לבלן ולא לספר ולא לספן אבל נותן הוא לבייר לשנות ולכולן [ולכולם] הוא נותן מתנת חנים" (משנה מסכת שביעית ח, ח). הכוונה היא שבשנת שמיטה אין לתת דמי שביעית לבעלי המקצועות האלה אלא לתת לבייר (חופר בורות המים) מים לשתייה, וליתר יש לתת מתנת חנים אך לא שכר. ייתכן שהמילה ספן נוצרה על-פי המשקל של בעלי המלאכה: בייר, בלן, ספר, וכך נגזרה המילה ספן מספינה. במקום אחר (משנה מסכת קידושין ד, יד) הוא מקביל לחמר ולגמל (המובילים את החמורים והגמלים). בתלמוד הבבלי הספן מכונה "בעל אומנות", כלומר, בעל מקצוע.

המילה "ספן" החליפה את המילה "מלח" בלשון חז"ל. היא נגזרת מן המילה "ספינה"

